



## The Role of Ritual Tourism in Preserving Hossein's Mourning Culture; Case Study of Masouleh Town

Hamideh Beigi<sup>1</sup>

Received: Aug. 10, 2018; Accepted: Feb. 11, 2019

### Extended Abstract

Religious rituals and mourning ceremonies are amongst the most important resources of reaching identity intellectual roots and the lifestyle by the individuals who collectively exercise and continue them in a certain region. Hosseini mourning ritual ceremony, in Masouleh Residential Estate, is the performance of traditional rites that put on their symbolic guise on the body of the Muslims' lamentations after the entry of Islam into this region and updated the traditional ritual style for expressing sympathy with Imam Hussein (PBUH) and his companions. This cultural phenomenon that has been registered as a spiritual heritage needs to be seen so that its practical manifestations can be preserved and guarded hence not lost. Ritual tourism with its dramatic feature, repetition and redisplay of the course of event narrates the ritual actions and reactions before the eyes of the tourists and acts as a powerful medium for preserving the unique and lean characteristics of the regions. The present study is a descriptive and survey research that has been conducted through taking advantage of such means as interview and questionnaire based on convenience and snow ball methods amongst 340 domestic and foreign tourists of Hosseini mourning rites in Masouleh residential estate in 2018. The results of the investigations and analyses of the tourists' ideas and outputs based on SPSS and Excel are expressive of the considerable role of ritual tourism in the preservation and guarding of the traditional rites and the necessity for equipping the region's tourism infrastructures. In line with purposive guidance of the tourists and benefiting from the ritual tourism, the holding of specialized and well-planned tours is amongst the primary suggestions of the present study.

*Keywords:* rite, ritual performance, ritual tourism, Hossein's mourning, Masouleh town

---

1. Assistant Professor of Tourism, Faculty of Literature and Human Sciences, University of Guilan, Rasht, Iran.

✉ [H.beigi@guilan.ac.ir](mailto:H.beigi@guilan.ac.ir)



## INTRODUCTION

The historical Masuleh Residential Estate is enumerated amongst the persistent heritages of Iran and the world's tourism and it attracts many tourists from various regions in Iran and the world to itself during all days of the year for its unique architectural and cultural properties. However, the present study approaches this region from the bright lenses of exercising traditional Hosseini mourning rites and the tourism attractions of this large religious event. The study performs detailed investigation and research on the practicing of traditional mourning and religious rites in the historical residential estate of Masuleh and explores the trans-temporal and trans-spatial effects of these rituals in two time cross-sections, i.e. before Muharram (overture rituals) and during the first ten days of Muharram and afterwards, from the perspective of ritual tourism. The study tries finding answers to the following questions: can the ritual tourism preserve and revitalize the traditional culture of Hosseini mourning in the historical residential estate of Masuleh? And, are there appropriate tourism infrastructures for the development of ritual tourism in the studied region?

## PURPOSE

Based on the ideas proposed by the sociologists, humanists and researchers of tourism area, the function of the rituals and ceremonies in corroborating the solidarity spirit and reproduction of coherence and unity amongst the studied society members and taking advantage of a cultural event for the preservation and guarding of the traditional rituals have been taken into account in this article. Ritual tourism serves a dual function in this study. On the one hand, it contributes to the retention of a traditional rite and prevention of its abandonment by the future generations and, on the other hand, it would be followed by economic income production and sustainable development of the studied region.

## METHODOLOGY

The present study makes use of a descriptive-analytical research. The information has been gathered based on library research for the investigation of the theoretical foundations and expanding the field knowledge and method based on questionnaire distribution amongst the participants of the ritual ceremonies. According to the fact that the researcher's approach is limited to the specific aspect of ritual tourism, use has been made of convenience and snow ball sampling method for selecting from amongst the 340 participants of the tour programs specific to the ritual tourism. The information collection from the tourists was continued till reaching the statistical volume saturation. The questions existent in the questionnaire were classified in respect to the study subject and, before being administered to the main study sample, its validity and credibility was verified and confirmed by the

professors and experts. The reliability of the questionnaire was assessed using Cronbach's alpha coefficient and values equal to 0.85 and 0.77 were respectively obtained for the variables "the capability of Hosseini mourning rites' tourism attractions" and "holding systematic specialized ritual tourism trips". Moreover, in this study, other instruments like interview with local society and tourists as well as observation were utilized for depicting the rituals. In order to offer various tests and establish meaningful relationships between the variables, use was made of such software packages as SPSS19 and Excell2010.

## RESULT

Since years ago, the people from Masuleh have been busy exercising ceremonial rituals that put on their symbolic guise on the body of the Muslims' lamentations in a historical ground and after the entry of Islam into this region and updated their ritual method for expressing sympathy with Imam Hussein (PBUH) and his assistors. These rituals that are spread over a period of time from Qorban Feast till the first ten days of Muharram Al-Haram are as explained in the table below:

Table 1. Hosseini mourning rituals in the historical residential estate of Masuleh

Title of ritual	Holding date	Holding time	Holding place
Muharram's overture	11th of Dhu Al-Hijjah (Qorban Holiday)	Noon	The precinct of Awn Ibn Ali (PBUH) Mosque
Commencement of mourning	Arrival of Muharram Al-Haram	Night	Four neighborhoods in Masuleh
Tub placement	5th of Muharram Al-Haram	Day	Starting from Maleki house and Kesheh Sar Mosque towards the rest of neighborhoods
Making ensigns and pennons	6th of Muharram Al-Haram	Before the sunset	Awn Ibn Ali (PBUH) Mosque
Farewell	8th of Muharram Al-Haram	Afternoon	Awn Ibn Ali (PBUH)
Hosseini Tasou'a	9th of Muharram Al-Haram	Morning	His Highness Abu Al-Fazl (PBUH) Mosque
Hosseini Ashoura	10th of Muharram Al-Haram	2 AM till afternoon	The entire Masuleh
Passion play	10th and 12th of Muharram Al-Haram	Afternoon	Maseuleh's bazar
Muharram's overture	11th of Dhu Al-Hijjah (Qorban Holiday)	Noon	The precinct of Awn Ibn Ali (PBUH) Mosque





## **DISCUSSION**

Diversification of the tourism destinations' attractions, especially in well-known regions frequently visited by the tourists, is an important factor in preserving and survival of the destinations and the sustainable development of the tourism in them. Ritual tourism is an alternative tourism form that can be considered as one of the priorities of tourism development in many of the communities if it pays sufficient attention to the principles of sustainability. On the other hand, the rituals and ceremonies are served as powerful instruments for exploring the nested layers of the social plays and dramas and creation of a "holy time" in every society and giving value to the places.

## **CONCLUSION**

In alternative tourism, attentions are directed at such a characteristic as being accompanied by less side effects and accountability of the tourists entering a region. Guiding the tourists towards presence in programmed and purposeful tours and providing them with the tourism packages of Hosseini mourning rites and events in Masuleh are the best form of region's taking advantage of the tourists and this can be actualized via creating chances for advertising Hosseini mourning rites in Masuleh within the format of multimedia programs from internet websites, radio and television, virtual and social networks and so on for the presence of the ritual tourists.

## **NOVELTY**

The distinctive feature of the present study from the prior researches lies in its approach to ritual tourism from the perspective of the preservative and revitalizing role of the ancient traditions of Hosseini mourning in the well-known, historical, natural and social region of Masuleh residential estate and the issue had not been dealt with up to now from the view angle of ritual tourism that is a very important factor in diversification of alternative tourism.

## BIBLIOGRAPHY

- Akhavan Masouleh, M., & Soheil Naghshi, M. J. (1921). *Masouleh: Sarzamin-e setāregān-e rowšan* [Masule: The world of bright stars] (1<sup>st</sup> ed.). Rasht: Author.
- Bauman, Z. (1998). On Glocalization: or Globalization for some, Localization for some Others. *Thesis Eleven*, 54(1), 37–49. <http://doi.org/10.1177/0725513698054000004>
- Bell, B. (2003). The rites of passage and outdoor education: Critical concerns for effective programming. *The Journal of Experiential Education*, 26(1), 41-50. doi. 10.1177/105382590302600107
- Browne, R.B. (1980). *Rituals and Ceremonies in Popular Culture*. Bowling Green, OH: Bowling Green University Popular Press, 19-35.
- Dashti, M. (2010). Čārč' b nazari, zavāyā va bāyestehāy ān [Theoretical framework and its necessities]. *Journal of History in the Mirror of Research*, 25, 23-49.
- Foroghi Masouleh, N., & Sharafi Masouleh, F. (1999). *Masouleh: Šahr-e saxrehā va banāhā-ye tārixi* [Masouleh town of rocks and monuments of history] (2<sup>nd</sup> ed.). Rasht: Enteshārāt-e Guilan.
- Franklin, A. (2003). *Tourism: An introduction*. London: Sage Publications Ltd. doi: 10.4135/9781446220108
- Ghadari, E., Ezzati, E., & Hafezizadeh, Sh. (2009). Rāhkārhā-ye estefāde az marāsem-e Tāsu'ā va Āšurā be onvān-e potānsiyel-e tourism-e farhangi - mazhabi dar mahnade-ye bāxš-e markazi-ye Tehran [Strategies for using the Tāsu'ā and Ashura ceremonies as potential cultural tourism in the central part of Tehran]. *Journal of Geographic Space*, 9(28), 75-101.
- Ghazanfari, P., & Javadi, Sh. (2009). Negāhi āyini be gardešgari-ye Irāni [Ritual look for Iranian tourism]. *Manzar*, 1(5), 70-73.
- Giddens, A. (1997). *Jāme'ešenāsi* [M. Sabouri, Trans.]. Tehran, Iran: Ney.
- Hamilton, M.B (1998). *Jāme'ešenāsi-ye din* [Sociology of religion] (M. Solasi, Trans.). Tehran, Iran: Tebyān
- Hasanpour lomer, S. (2016). Barresi va tahlil-e taz'ināt (Gereh čny) be kār rafte dar banāhā-ye tārixi-ye šahr-e tārixi-ye Masuleh, nemune-ye mowredi: Mahalle-ye Kasha-Sar Olia [A study on decorations (Chinese Knotting) used in monuments of Masouleh historical city, case study: Kasha-Sar Olia]. *Armanshahr Architecture & Urban Development Journal*, 9(17), 25-36.
- Heidari, S. (2014). Barresi-ye qābeliyathā va tavānmandihā-ye towse'e-ye gardešgari dar manāteq-e rustāyi bā ta'kid bar gardešgari-ye āyini motāle'e-ye mowredi: Rustā-ye tārixi-ye Anjādān Arak [Abilities and capabilities of tourism in rural areas with



Iranian Cultural Research

Abstract



- emphasis on ritual tourism in the historical village case study of Anjdan Village of Arak] (M.A. Thesis). Faculty of Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran.
- Hoseinei Koklough, S. A., & Habibi, R. (2016). Barresi-ye ta'sir-e avâmel-e âmixte-ye bâzâryâbi (P4) dar afzâyeš-e jazb-e gardešgar (Motâle'e-ye mowredi šahrak-e târîxi-ye Masouleh) [Investigating the effect of marketing factors (P4) on increasing the attraction of tourists (Case study of Masouleh historical township)]. *Geographical Journal of Tourism Space*, 4(15), 105-125.
- Hummon, D. M. (1988). Tourist world: Tourist advertising, ritual, and American culture. *Sociological Quarterly*, 29(2), 179-202. doi: 10.1111/j.1533-8525.1988.tb01250.x
- Ibn Khaldun. A (1978). Moqaddame [Introducion] (Vol. 1; M. Parvin Gonabadi, Trans.). Tehran, Iran: Elmi Farhangi Publication.
- Jafari, J. (2001). *Encyclopedia of tourism*. Routledge: New York, NY. doi: 10.4324/9780203195673
- Jamshidiha, Gh. R., & Ghobadi, A. R. (2007). Tahlil-e jâme'ešenâxti az marâsem va manâsek-e dini bâ ta'kid bar marâsem-e Āš'râ [A social analysis of religious ceremonies with an emphasis on 'Ashura' rituals]. *Journal of History of Islam*, 8(2), 37-60.
- Kazemi, M. (2006). *Modiriyat-e gardešgari* [Tourism management]. Tehran, Iran: Samt.
- Kim, J., Kim, B., & Park, S. (2013). The effects of tourism ritualization, ritual performance on tourist satisfaction. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 14, 245-263. doi: 10.1080/1528008x.2013.802555
- Management and Planning Organization of Guilan Province, Deputy of Statistics and Information (2016). Sāmāneh etelâ'ât- âmâri ostâne Gilân [Statistic information of Guilan Province]. Reterived from sdi.mpogl.ir
- Mirshokraei, M. (1999). Moharram va nešānehâ-ye nemâdin [Muharram and symbolic symbols]. *Ketâb- Mâh-e Honar*, 7, 11-12.
- Mohaddesi, J. (2014). *Farhang-e Āšurâ* [Culture of Ashoura]. Qom: Našr-e Ma'refat.
- Ojaghrou, M. (2015). Emkāsanji-ye towse'e-ye gardešgari-ye mazhabi-ye šahr-e Zanjan bâ ta'kid bar marâsem-e âyini [Feasibility study on the development of religious tourism in Zanjan city with emphasis on ritual ceremonies] (M.A. Thesis). Faculty of Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran.
- Pazoki, M., & Shakarami, H. (2015). Barresi-ye naqš-e gardešgari-ye farhangi - âyini dar hamafzâi-ye farhangi - mazhabi motâle'e-ye mowredi: Ostân-e Sistan and Baluchestan [The role of cultural ritual tourism in cultural - ritual synergy case

study: Sistan and Baluchestan Province]. *Conference Beynalmelali-ye Towse'e-ye Pâydar, Râhkârâhâ va Čâlešhâ bâ Mehvariyat-e Kešâvarzi, Manâbe'-e Tabi'i, Mohit-e Zist va Gardešgari* [International Conference on Sustainable Development, Approaches and Challenges with a Focus on Agriculture, Environment and Touris], Febreury, Permanent Secretariat of the International Conference on Sustainable Development, Solutions and Challenges, Tabriz, Iran.

- Ramezani Gourabi, B., & Kazemnezhad, Z. (2011). Râbete-ye beyn-e towse'e-ye pâydar-e me'mâri-ye mohiti va tarrâhi-ye eqlimi dar manâteq-e kuhestâni motâle'e-ye mowredi: Šahrak-e Masouleh [The relationship between sustainable development of environmental architecture and climate design in mountainous areas case study: Masouleh town]. *Journal of Jogh râfiyâ-ye Āmâyeš-e Mohit*, 4(14), 21-38.
- Richard, C., John, G., & Thomas, N. D. (2003). Changing direction: Rites of passage programs for African American older men. *Journal of African American Studies*, 7(3), 3-14. doi: 10.1007/s12111-003-1012-7
- Saleheipour, M. R., & Pourfaraj, A. (2011). Gardešgari mirâs: Râhkâr-e monâseb-e towse'e-ye pâydar-e gardešgari dar Iran [Heritage tourism: An appropriate approach to sustainable tourism development in Iran]. *Hamâyeš-e Gardešgari va Towse'e-ye Pâydar* [Tourism and Sustainable Development Conference], 22 & 23 July, Hamedan Islamic Azad University, Hamadan, Iran.
- Salehzadeh, N. (2015). *Forsathâ, čâlešhâ va râhbordhâ-ye gardešgari-ye âyini dar Iran (Mowred-e motâle'e: Marâsem-e Pyr Shâlyâr)* [Opportunities, challenges, and strategies for religious organizations in Iran (Case study: Pir Shalyar ceremony)] (M.A. Thesis). Faculty of Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran.
- Sepehr, M. H., & Rahimi, B. (2013). Gardešgari-ye âyini, âyin-e Nowruz-e Shiraz [Ritual tourism, rural Norouz Shiraz]. *Avvalin Hamâyeš-e Melli-ye Gardešgari va Tabi'atgardi-ye Irânzamin* [The First National Tourism and Ecotourism Conference in Iran], March, Islamic Azad University of Hamedan, Hamedan, Iran.
- Smith, S. L. J. (1994). The tourism product. *Annals of Tourism Research*, 21(3), 582-595. doi: 10.1016/0160-7383(94)90121-x
- Sokouti Aliabadi, S. (2017). *Pažuheši bar marâsem-e âyini-ye Alambandi dar šahrak-e târîxi-ye Masouleh* [Research on the ritual ceremony in Masouleh] (M.A. Thesis). Guilan Research Center, University of Guilan, Rasht, Iran.
- Talebi, F., & Samsam, E. (2015). *Ta'ziye dar Guilan* [Taziyeh in Guilan] (Vol. 2). Rasht: Farhang eyliâ.
- Tamaddon Masouleh, H. (2014). *Pažuheš-e 2600 sâle-ye Masuleh, mostanadi bar târix-e 1300 sâle* [2600 years research of Masuleh: A document on the 1300 years history]. Râsht: Dehsarâ.



Iranian Cultural Research

Abstract

- Tetreault, M. A. S., & Kleine, R. E. (1990). Ritual, ritualized behavior and habit: Refinements and extensions of the consumption ritual construct. *Advances in Consumer Research*, 17, 31-38.
- Williams, S. (2014). *Joghrafiyā-ye gardešgari* [Tourism geography] (M. Ziyaei, Trans.). Tehran, Iran: Payame Noor University. (Original work published 1998)
- Yousefi, Y., Azad, M., & Soltani Mohammadi, M. (2018). Motāle'e-ye čegunegi-ye ertebāt-e marāsem-e āyini-ye azādāri-ye ayyām-e Moharram va šahr-e Nain [The study of relate muharram mourning ritual ceremony and Nain city]. *Motāle'āt-e Šahr-e Irāni Eslāmi*, 29, 37-50.
- Zeppal, H., & Hall, C. (1991). Selling art and history: Cultural heritage and tourism. *Tourism Studies*, 2, 47-55.



Iranian Cultural Research

Vol. 12  
No. 2  
Summer 2019





## نقش گردشگری آیینی در نگهداشت فرهنگ عزاداری حسینی؛ مطالعه موردی شهرک ماسوله

حمیده بیگی<sup>۱</sup>

دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۱۹؛ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲

### چکیده

آیین‌ها و مراسم سوگواری مذهبی، از مهم‌ترین منابع رسیدن به هویت، ریشه‌های فکری، و سبک زندگی افرادی است که به‌طور جمعی در منطقه مشخصی برای اجرا و حفظ آن می‌کوشند. آیین عزاداری حسینی در شهرک ماسوله، اجرای آیینی سنتی است که پس از ورود اسلام به این منطقه، لباس نمادین خود را به قامت سوگواری‌های مسلمانان نشانده و شیوه آیینی سنتی را برای ابراز همدردی با امام حسین (علیه‌السلام) و یارانش به‌روز کرده است. این پدیده فرهنگی که به‌عنوان میراث معنوی ثبت شده است، برای حفظ و صیانت و از بین رفتن جلوه‌های عملی آن، نیاز به دیده شدن دارد. گردشگری آیینی با ویژگی نمایشی خود، تکرار و بازنمایش جریان رویداد و کنش و واکنش آیینی را در مقابل چشمان گردشگران روایت کرده و به‌عنوان رسانه‌ای قدرتمند در نگهداشت ویژگی‌های ناب و منحصر به فرد مناطق عمل می‌کند. پژوهش حاضر، از نوع توصیفی و پیمایشی است که با ابزار مصاحبه و پرسش‌نامه و به روش نمونه‌گیری دردسترس و گلوله‌برفی در بین ۳۴۰ نفر از گردشگران داخلی و خارجی حاضر در آیین‌های عزاداری حسینی شهرک ماسوله در سال ۱۳۹۶ انجام شده است. نتایج بررسی و تجزیه و تحلیل خروجی از نظرات گردشگران با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Excel، بیانگر نقش بسزای گردشگری آیینی در حفظ و صیانت از آیین‌های سنتی و لزوم تجهیز زیرساخت‌های گردشگری منطقه است. در راستای هدایت هدفمند گردشگران و بهره‌گیری از رویداد گردشگری آیینی، برگزاری تورهای تخصصی و برنامه‌ریزی شده یکی از پیشنهاد‌های اصلی این پژوهش است.

**کلیدواژه‌ها:** آیین، نمایش آیینی، گردشگری آیینی، گردشگری فرهنگی، عزاداری حسینی، شهرک ماسوله

۱. استادیار گردشگری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

## ۱. مقدمه

گردشگری میراث، مسافرت به منظور تجربه مکان‌ها و فعالیت‌هایی است که صادقانه روایت‌گر رویدادها و مردمان گذشته و حال است. زیپل و هال<sup>۱</sup> (۱۹۹۱، ۴۹)، گردشگری میراث را بر پایه نوستالژی گذشته و تمایل به تجربه مناظر و شکل‌های مختلف فرهنگی تعریف کرده‌اند. این نوع گردشگری، به گونه‌ای گسترده با میراث فرهنگی گذشته یا منابع فرهنگی سخت ارتباط دارد (کاظمی، ۱۳۸۵، ۱۵۴) و با در نظر گرفتن اصول پایداری، یکی از اهداف اصلی خود را حفظ هویت‌های فرهنگی و میراث جوامع گوناگون می‌داند و همواره تلاش می‌کند آن‌ها را زنده نگه دارد (صالحی‌پور و پورفرج، ۱۳۹۰، ۷). گردشگری میراث می‌تواند در قالب تنوعی از اشکال آیینی، به گردشگران در فهم شالوده فعالیت‌های آیینی در محل‌های گردشگری کمک کند (کیم و دیگران<sup>۲</sup>، ۲۰۱۳، ۲۴۶). یکی از مهم‌ترین دستاوردهای گردشگری میراث، مؤلفه‌های آیینی مرتبط با ویژگی‌های تاریخی و سنتی میراث فرهنگی مکان است. به طور کلی، گردشگران قادر خواهند بود نمادهای تاریخی و تشریفات آیینی مربوط به مکان میراث فرهنگی را که شامل داستان‌های تاریخی و ساختارهای آیینی آن‌ها است را تجربه کنند (تتریوت و کلین<sup>۳</sup>، ۱۹۹۰، ۳۲؛ براون<sup>۴</sup>، ۱۹۸۰، ۲۲).

شهرک تاریخی ماسوله، یکی از میراث‌های ماندگار گردشگری ایران و جهان است که به سبب ویژگی منحصر به فرد معماری و فرهنگی خود، در تمام روزهای سال، گردشگران فراوانی را از مناطق مختلف ایران و جهان به خود جذب می‌کند، ولی در این پژوهش از دریچه پرنور برپایی آیین‌های سنتی عزاداری حسینی و جاذبه گردشگری این رویداد بزرگ مذهبی به این مکان نگریسته شده است. در این مقاله با بررسی و پژوهش تفصیلی به برپایی آیین‌های عزاداری سنتی و مذهبی شهرک تاریخی ماسوله و تأثیرگذاری فرازمانی و فرامکانی این آیین‌ها در دو مقطع پیش از ماه محرم (آیین‌های پیشواز) و در دهه اول ماه محرم و پس از آن، از منظر گردشگری آیینی، نگریسته‌ایم و در پی پاسخ به این پرسش‌ها هستیم که «آیا گردشگری آیینی



1. Zeppal and Hall
2. Kim et al
3. Tetreault & Kleine
4. Browne

می تواند فرهنگ سنتی عزاداری حسینی شهرک تاریخی ماسوله را حفظ و احیا کند؟» و «آیا زیرساخت های گردشگری مناسبی برای توسعه گردشگری آیینی منطقه مورد مطالعه وجود دارد؟». فرضیه های مطرح شده برای این پژوهش شامل موارد زیر است:

۱. گردشگری آیینی در نگهداشت آیین های سنتی عزاداری حسینی شهرک تاریخی ماسوله، نقش دارد؛
۲. توانمندی و جاذبه های گردشگری آیینی منحصربه فرد منطقه، بر حضور دوباره گردشگران تأثیرگذار است؛
۳. میان جذب گردشگر و تبلیغات جاذبه های گردشگری آیینی عزاداری حسینی منطقه ارتباط وجود دارد؛
۴. برگزاری تورهای برنامه ریزی شده و تخصصی گردشگری در معرفی و نگهداری از آیین های عزاداری حسینی منطقه نقش دارد.



## ۲. پیشینه پژوهش

گردشگری آیینی، یکی از شاخه های گردشگری فرهنگی است که میراث فرهنگی معنوی و ناملموس را در بر می گیرد. آنچه در گردشگری آیینی وجود دارد، باورهایی است که تا امروز به حیات خود ادامه داده است. این باورها در قالب آیین های عزاداری حسینی، معنای خاصی یافته و به بخشی از هویت فرهنگی مردم جامعه تبدیل می شوند. در ادامه پژوهش های انجام شده در زمینه کارکرد آیین های عزاداری حسینی از منظر گردشگری آیینی را بررسی خواهیم کرد.

جمشیدی ها و قبادی (۱۳۸۶)، در مقاله خود با عنوان «تحلیل جامعه شناختی از مراسم و مناسک دینی با تأکید بر مراسم عاشورا» به تحلیل جامعه شناختی مراسم و مناسک دینی با تأکید بر مراسم عاشورا پرداخته و برخی از کارکردهای اجتماعی این مراسم را که سبب ماندگاری آن در نظام فرهنگی کشور ما شده است، بررسی کرده اند.

غضنفری و جوادی (۱۳۸۸) در مقاله ای با عنوان «نگاه آیینی به گردشگری ایرانی»، چستی گردشگری آیینی را به همراه بررسی مجموعه «چشمه علی» دامغان، به عنوان یک



نمونه موردی مهم، مطالعه کرده و به بیان این موضوع پرداخته‌اند که هرگونه مداخله و ساماندهی در مکان باید پس از تحلیل و بررسی دقیق گذشته آن، با توجه به عقاید و باورهای موجود، و در راستای حفظ و منزلت بخشی به آیین‌ها انجام شود.

قادری و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «راهکارهای استفاده از مراسم تاسوعا و عاشورا به عنوان پتانسیل گردشگری فرهنگی-مذهبی در محدوده بخش تهران مرکزی» به تحلیل و مقایسه نظرات کاسبان داخل بازار و هیأت و مسئولان در مورد مراسم تاسوعا و عاشورا به عنوان نوعی ظرفیت گردشگری فرهنگی-مذهبی پرداخته‌اند.

سپهر و رحیمی (۱۳۹۱)، در مقاله خود با عنوان «گردشگری آیینی، آیین نوروز شیراز» از منظر گردشگری آیینی به آیین‌های نوروز در شیراز نگریسته‌اند و با مطالعه نظرات گردشگران خارجی، نقش آیین‌های نوروزی را در احیا و رونق فرهنگی و اشتغال‌زایی تحلیل کرده‌اند.

پازوکی و شاکرمی (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای به بررسی نقش گردشگری فرهنگی-آیینی در هم‌افزایی فرهنگی-مذهبی در استان سیستان و بلوچستان پرداخته‌اند و با استفاده از رویکردی نظام‌مند و انجام یک پژوهش ترکیبی و پیمایشی، نقاط ضعف و قوت موجود و همچنین، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی گردشگری فرهنگی-آیینی را شناسایی و براساس الگوی تحلیلی سوات بررسی کرده‌اند. نتیجه این بررسی‌ها نشان می‌دهد که با اتخاذ سیاست‌های راهبردی هدایتی و تنوع در این استان می‌توان به سوی هم‌افزایی فرهنگی-مذهبی بین اقوام و مذاهب مختلف و توسعه فرهنگی-اقتصادی حرکت کرد.

حیدری (۱۳۹۳)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «توانمندی‌ها و قابلیت‌های گردشگری در مناطق روستایی با تأکید بر گردشگری آیینی در روستاهای تاریخی؛ مطالعه موردی روستای انجدان اراک» ضمن بهره‌گیری از روش کیفی و نظریه بنیانی به بررسی توانمندی‌ها و قابلیت‌های گردشگری در مناطق روستایی و به‌طور مشخص، روستای تاریخی انجدان پرداخته است. از نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش، استنباط می‌شود که مهم‌ترین و جدی‌ترین مشکل توسعه گردشگری منطقه مورد مطالعه، نبودن زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی روستا است؛ پژوهشگر در پایان، پیشنهادها و راهکارهایی را برای بهبود این وضعیت ارائه داده است.

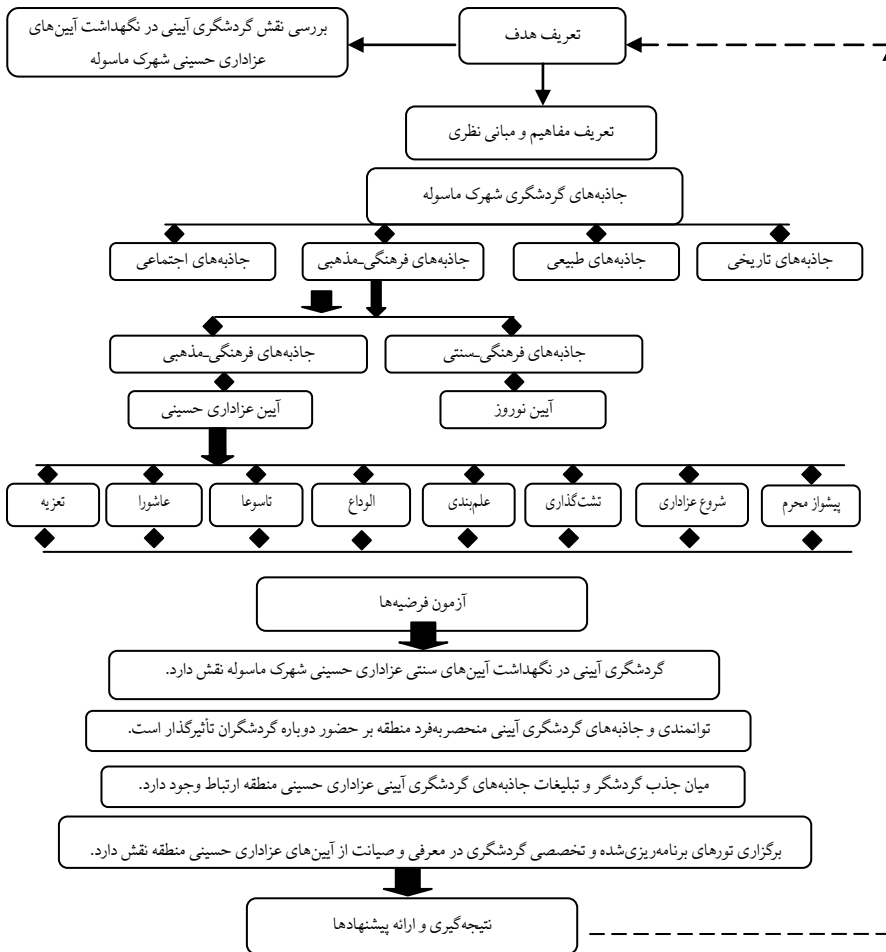
صالح‌زاده (۱۳۹۳)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «فرصت‌ها، چالش‌ها، و راهبردهای گردشگری آئینی در ایران (مورد مطالعه: مراسم پیرشالیار)» به این نتیجه رسیده است که فراوانی نمادهای فرهنگی مردم‌شناختی در این مراسم، آن را مستعد بررسی‌ها و پژوهش‌های درخور کرده است.

اوجاقلو (۱۳۹۴) نیز در پایان‌نامه کارشناسی ارشدش با عنوان «امکان‌سنجی توسعه گردشگری مذهبی شهر زنجان با تأکید بر مراسم آئینی» تلاش کرده است مهم‌ترین موانع و محدودیت‌های توسعه گردشگری مذهبی شهر زنجان را شناسایی کند و الگوی مناسبی برای جذب و نگهداشت گردشگران این شهر ارائه دهد.

سکوتی علی‌آبادی (۱۳۹۵)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «پژوهشی بر مراسم آئینی علم‌بندی در شهرک ماسوله» چرایی این سبک از برگزاری را بررسی کرده و به مطالعه مفهوم نمادین رفتارهای مذهبی مردم این منطقه با نگاهی انسان‌شناسانه و با تکیه بر روش‌شناسی گیرتز پرداخته است. این پژوهشگر با تکیه بر اسناد و شواهد به‌دست‌آمده، دریافته است که این آیین، ریشه‌های تاریخی و اسطوره‌ای محکمی برای اثبات این نظریه دارد که مردم منطقه، براساس علایق و عادت‌های بومی خودشان، فرهنگ عزاداری دهه اول محرم را شکل داده‌اند و الگوها و ارزش‌های موردپذیرش خود را در قالب نمادهای عاشورایی بازنمایی می‌کنند.

یوسفی و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه چگونگی ارتباط مراسم آئینی عزاداری ایام محرم و شهر نایین»، نوع ارتباط مراسم آئینی عزاداری ایام محرم و شهر نایین را براساس مکان‌های عزاداری عهد قاجار که شامل میدان‌ها و حسینیه‌ها است، بررسی، و به استفاده از فضاها، آئینی و هویت‌بخشی فرهنگی آن اشاره کرده‌اند. وجه تمایز پژوهش حاضر با مطالعات پیشین، نگرستن به گردشگری آئینی از منظر نقش نگهدارنده و احیاکننده سنت‌های دیرین عزاداری حسینی در منطقه شناخته‌شده تاریخی، طبیعی، و اجتماعی شهرک تاریخی ماسوله است که تاکنون از بعد گردشگری آئینی به آن پرداخته نشده است و عامل مهمی در تنوع‌بخشی به گردشگری جایگزین است.





شکل شماره (۱). الگوی مفهومی و روند انجام پژوهش

### ۳. چارچوب نظری

چارچوب نظری تحقیق عبارت است از نظریه ای که از سوی پژوهشگر، مناسب با مسئله پژوهش تشخیص داده شده و طبعاً توسط وی جهت تحلیل داده ها بر اساس اصول و قواعد آن نظریه، انتخاب شده باشد (دستی، ۱۳۸۹، ۲۷).

#### ۳-۱. دین و مناسک دینی

دین در بسیاری از جوامع، جزء بنیادین فرهنگ است که هنجارآفرینی و نقش‌آفرینی مهمی در زندگی اجتماعی انسان دارد. مراسم و مناسک از اعمال دینی‌ای هستند که بخش گسترده‌ای

از کنش‌های اجتماعی انسان را شکل می‌دهند. تنوع، گستردگی، پویایی، و تأثیر فرازمان و مکان، از جمله ویژگی‌های مراسم و مناسک دینی در فرهنگ جامعه ما است (جمشیدی‌ها و قبادی، ۱۳۸۶، ۳۷). قرآن کریم، آداب و شعائر دینی را جزء ویژگی‌های همه ادیان و یکی از قدیمی‌ترین سنت‌های فرهنگی در هر جامعه‌ای می‌داند (سوره حج، آیه ۷۶).

جامعه‌شناسان دین که در پی بررسی مناسبات دین و جامعه، و شناخت اندیشه‌ها، سازمان‌ها، نهادها، مناسک و شعائر دینی هستند، ضمن توجه به تأثیرگذاری دین در نظام اجتماعی و کنش‌های فردی و اجتماعی، نقش و کارکردهای اجتماعی باورداشت‌ها و عملکردهای دینی را بررسی می‌کنند. ابن‌خلدون که برخی از پژوهشگران او را پدر جامعه‌شناسی می‌دانند، به نقش آیین‌ها و آداب دینی توجه خاصی داشت. به عقیده ابن‌خلدون، آیین دینی، هم‌چشمی و حسد به دیگران را که در میان خداوندان عصبیت یافت می‌شود، زائل می‌کند و وجهه را تنها به سوی حق و راستی متوجه می‌سازد (ابن‌خلدون، ۱۳۵۷، ۳۰۲). اودی<sup>۱</sup>، از جامعه‌شناسان کارکردگرا، اعتقاد دارد که نظم اجتماعی از طریق آیین‌های دینی استوار می‌شود. یواخیم واخ<sup>۲</sup> نیز می‌گوید: مطالعه مراسم و مناسک به هیچ‌روی از زمینه‌های اعتقادی دین کم‌ارزش‌تر نیستند، و دورکیم<sup>۳</sup>، مناسک را برای زندگی اخلاقی همان‌قدر ضروری می‌بیند، که خوراک برای رشد و نگه داشتن جسم ضرورت دارد (همیلتون، ۱۳۷۷، ۱۹۹). از سوی دیگر، به شرکت در مراسم و مناسک در دنیای جدید باید با تأملات خاصی نگریست. «این امر را دیگر نمی‌توان در جامعه جدید پذیرفت که شرکت‌کنندگان در مناسک، بدون کمترین اطلاع از نسبت عملکردشان و با انگیزه‌های یکسره متفاوت، این مراسم را برگزار کنند. دست‌کم در دین اسلام و با مشاهداتی که انجام شده است، این فرض منتفی است» (همان، ۲۰۱). براین اساس، تصور بی‌معنی بودن مناسک و از سر عادت بودن آن‌ها، امری غیرمنطقی به نظر می‌رسد و ضرورت انجام بررسی‌های علمی در راستای رمزگشایی از این مناسک را بیش از پیش پررنگ می‌کند.



1. Odi  
2. Joachim Wach  
3. Durkheim



مردم‌شناسان نیز تأکید می‌کنند که هیچ جامعه‌شناخته‌شده‌ای نیست که در آن، نوعی مراسم و آیین‌های دینی وجود نداشته باشد. گیدنز بر این نظر است که: «اساسی‌ترین تحولات فکری، از جمله تصور زمان و مکان، نخستین بار براساس مقوله‌های مذهبی تعریف شدند؛ برای مثال، مفهوم زمان در آغاز، از شمارش فاصله‌های موجود بین مراسم دینی به وجود آمد» (گیدنز<sup>۱</sup>، ۱۳۷۶، ۴۹۳). رابرتسون اسمیت<sup>۲</sup>، بر نقش مراسم دینی، بیش از باورهای دینی تأکید داشت. او بر این نظر بود که عملکردهای مذهبی بیشتر از باورداشت‌های مذهبی اهمیت دارند. رادکلیف براون<sup>۳</sup>، یکی دیگر از مردم‌شناسانی است که معتقد است، برای شناخت دین باید به مناسک دینی توجه کرد (همیلتون، ۱۳۷۷، ۱۹۹)؛ بنابراین، یکی از مهم‌ترین کارکردهای مناسک دینی، تقویت روحیه همبستگی و بازتولید انسجام و وحدت در میان اعضای جامعه است.

### ۲-۳. گردشگری آیینی

تأکید بر آیین و گردشگری، محور اصلی پژوهش‌های انسان‌شناسانه گردشگری به‌شمار می‌آید. نتایج مطالعات پیشین نشان داده است که گردشگری به فعالیت‌های آیینی نزدیک است (هامون<sup>۴</sup>، ۱۹۸۸؛ اسمیت<sup>۵</sup>، ۱۹۹۴). براساس بررسی‌های هامون (۱۹۸۸)، گردشگری به‌عنوان یک آیین اجتماعی معرفی می‌شود که به بازآفرینی معنایی و دور شدن انسان از سبک زندگی روزمره منجر می‌شود (کیم و دیگران، ۲۰۱۳، ۲۴۷). در انسان‌شناسی اجتماعی فرهنگی، برخی از آیین‌ها به‌عنوان سبک‌های نمایشی، مراسم سنتی، یا فعالیت‌های داوطلبانه با ساختار و معماری نمادین و آیین‌های گذار در جامعه خاصی ادراک می‌شوند (جعفری<sup>۶</sup>، ۲۰۰۱، ۷۹۹). برد<sup>۷</sup> (۱۹۸۰، ۲۵)، از منظر پدیدارشناسی، آیین‌ها را به‌مثابه کدهای نمادین فرهنگی که دارای ارزش‌های داخلی

1. Giddens
2. Robert Sonsmith
3. Radcliffe-Brown
4. Hummon
5. Smith
6. Jafari
7. Bird



هستند، تعریف می‌کند. همچنین، بل<sup>۱</sup>، (۲۰۰۳، ۴۲)، مرحله گذار آیین را رویدادی آیینی می‌داند که در شخصیت اجتماعی، مذهبی، و رفتارهای رسمی تغییر ایجاد می‌کند. براساس نظر فرانکلین<sup>۲</sup> (۲۰۰۳، ۱۱۳)، گردشگری، مراسم آیینی است به گونه‌ای که:

۱. در بسیاری از موارد، گردشگری، زمانی را دربر می‌گیرد که به دور از زندگی معمول و پیش‌افتاده روزمره سپری می‌شود. در واقع، استعاره‌های «دور شدن»، «تغییر»، و «خلاص شدن» در اعمال و زبان گردشگری در طول سال‌های شکل‌گیری آن، مرکزیت داشته‌اند؛

۲. گردشگری به خلق موقعیت‌های ویژه‌ای بین دو حد متفاوت از فضاها و روزمره زندگی و کار تمایل دارد. این فضاها ممکن است، نشاط‌آور (مانند یک پارک روستایی یا تفریحگاه ساحلی) یا مقدس (مانند یک بنای یادبود ملی یا یک مکان طبیعی یا مذهبی) باشند؛

۳. رفتار گردشگران در این مکان‌ها اغلب با رفتارهای روزمره‌شان متفاوت است. آن‌ها کارهای مختلفی را انجام می‌دهند و لباس‌های متفاوتی می‌پوشند. نمایش‌های گردشگری، برنامه زمان‌بندی آن‌ها را به هم ریخته و اغلب، فعالیت‌های جدید و متفاوت، باعث ایجاد حالت‌های ذهنی متفاوتی در آن‌ها می‌شود (حیرت، شگفتی، خوشی، خستگی، فروتنی، هیجان، و...). اشیاء، متون، اجراها، دلبستگی‌ها، مفاهیم، یا فعالیت‌های گوناگون سبب ایجاد چنین حالت‌هایی می‌شوند؛

۴. گردشگران اغلب، هنگام بازگشت به زندگی روزمره، از لذت نوعی حس گذار برخوردار می‌شوند. این امر می‌تواند طیفی از انباشته شدن نوعی اعتبار بیشتر که غالباً به فرد دنیادیده داده می‌شود، یا مصرف‌کننده تجربه‌های تجمل‌آمیز (چنان‌که بومن<sup>۳</sup> (۱۹۹۸) استدلال می‌کند)، یا گذاری روحی، فکری، یا تجربی به یک وضعیت ارتقایافته یا بهبودیافته جدید از ذهن را دربر گیرد. در برخی موارد، سفر ممکن است هر سه نوع گذار را دربر داشته باشد.

1. Bell  
2. Franklin  
3. Bauman



#### ۴. روش

روش پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی است و گردآوری داده‌ها نیز به دو شیوه کتابخانه‌ای - برای بررسی مبانی نظری و گسترش دانش- و روش میدانی - براساس توزیع پرسش‌نامه در میان شرکت‌کنندگان در آیین- انجام شده است. با توجه به بررسی‌هایی که سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان و شهرداری ماسوله انجام داده‌اند، هر سال حدود ۱۰۰۰۰ نفر گردشگر در آیین‌های عزاداری حسینی ماسوله شرکت می‌کنند.

با توجه به اینکه رویکرد پژوهشگر به جنبه ویژه گردشگری آیینی محدود می‌شود، نمونه‌گیری به روش در دسترس و گلوله‌برفی و بین ۳۴۰ نفر از افراد شرکت‌کننده در تورهای برنامه‌ای ویژه گردشگری آیینی انجام شد. سپس، از آنان درخواست شد که سایر افرادی که در این آیین شرکت کرده‌اند را به پژوهشگر معرفی کنند تا پرسش‌نامه به صورت الکترونیکی برای آن‌ها فرستاده شود. گردآوری داده‌ها از گردشگران، تا رسیدن به حجم اشباع آمارگیری ادامه یافت. گفتنی است، کفایت جامعه آماری از طریق جدول مورگان انجام شد و تا رسیدن به ۳۷۳ نفر پاسخ‌دهنده ادامه یافت. پرسش‌های موجود در پرسش‌نامه در ارتباط با موضوع پژوهش، دسته‌بندی شدند و اعتبار و روایی آن‌ها پیش از اجرا بر روی نمونه اصلی پژوهش، به تأیید استادان و کارشناسان گردشگری رسید. پایایی پرسش‌نامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ سنجش شد که برای متغیر توانمندی جاذبه‌های گردشگری آیینی عزاداری حسینی و برگزاری نظام‌مند تورهای تخصصی گردشگری آیینی، به ترتیب، ۰/۸۵ و ۰/۷۷ است. همچنین، در این پژوهش، از ابزارهای دیگری مانند مصاحبه با جامعه محلی و گردشگران، و مشاهده، در راستای به تصویر کشیدن آیین استفاده شده است. به منظور ارائه آزمون‌های مختلف و برقراری رابطه معنادار بین متغیرها، از نرم‌افزارهای SPSS19 و Excell2010 استفاده شده است.

#### ۵. منطقه مورد مطالعه

ماسوله، منطقه‌ای است کوهستانی در جنوب غربی فومن که از شمال غربی به ماسال، از مغرب به خلخال، از جنوب به پشت کوه خمسه، و از جهت‌های دیگر به فومن محدود

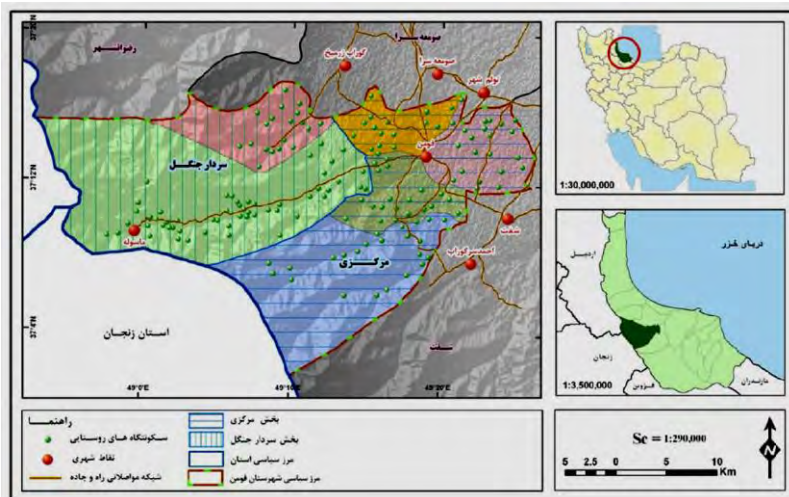


است (حسن پورلمر، ۱۳۹۵، ۲۶). این منطقه، وسعتی معادل ۱۰۰ هکتار دارد و در مختصات جغرافیایی ۴۸ درجه و ۵۹ دقیقه طول شرقی، و ۳۷ درجه و ۹ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است و ارتفاع آن از سطح دریاهای آزاد، برابر با ۱۰۵۰ متر است (معاونت برنامه‌ریزی استانداری گیلان، سالنامه ۱۳۹۵).

در مورد تاریخچه ماسوله گفته شده است که حدود هشتصد تا هزار سال پیش، مردمی از نقاط مختلف سرزمین گسترده ایران همراه با برخی از مردم بومی منطقه گیلان به منطقه ماسوله کوچ کردند و زیستگاهی به نام کهنه ماسوله را در ۶ کیلومتری شمال غرب شهر فعلی بنا نهادند. طی کاوش‌های انجام‌شده، از محوطه باستانی کهنه ماسوله سفالینه‌هایی متعلق به قرون پنجم تا هشتم هجری قمری به دست آمده است. وجود گورستان و قبرهای بی‌شمار داخل بافت و حاشیه شهر، مؤید قدمت زیاد این بافت تاریخی است (حسینی کلکوه و حبیبی، ۱۳۹۴). وجود ۱۰ مسجد رسمی، ۲ حسینیه، ۴ بقعه متبرکه، و آیین‌های سنتی و اسلامی، حاکی از مهر و وفاداری ساکنان این منطقه به اسلام و تشیع است. این شهرک تاریخی، به شماره ۱۰۹۰، در فهرست آثار ملی، ثبت شده و پس از «ونیز» ایتالیا، به‌عنوان دومین شهر تاریخی جهان معرفی شده است.

همچنین، به‌عنوان سایت برتر گردشگری از میان ۸ کشور آسیای میانه، توسط سازمان یونسکو انتخاب شده است (رمضانی گورابی و کاظم‌نژاد، ۱۳۹۰، ۲۸). این منطقه از جمله نقاط شهری‌ای است که به‌لحاظ شاخص‌های کمی (شمار جمعیت)، جایگاه شهری نیافته است، بلکه به‌سبب ارزش کیفی آن و جذب جمعیت سیال (جذب جمعیت بیش از ۲۰ هزار گردشگر در سال)، در زمره شهرها و به‌تعبیر بهتر، شهرک‌های استان گیلان قرار دارد. براساس داده‌های جدول شماره (۱)، جمعیت ماسوله در آخرین سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، ۳۹۳ نفر گزارش شده است و ۱۴۷ خانوار در آن ساکن هستند. برپایه این آمار، جمعیت زنان ۶۵ ساله و بیشتر، طبقه بزرگ جمعیتی این منطقه را تشکیل می‌دهند.





شکل شماره (۲). موقعیت شهر ماسوله در تقسیمات سیاسی کشور

منبع: حسینی کلکوه و حبیبی، ۱۳۹۴



فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

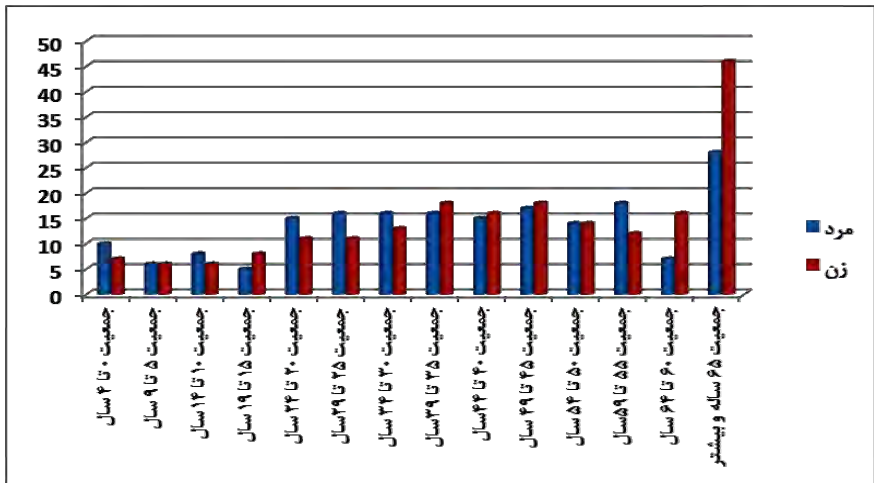
۱۱۴

دوره ۱۲، شماره ۲  
تابستان ۱۳۹۸  
پیاپی ۴۶

جدول شماره (۱). جمعیت شهرک ماسوله به تفکیک جنس و گروه‌های سنی (۱۳۹۵)

جمعیت	مرد	زن
جمعیت ۰ تا ۴ سال	۱۰	۷
جمعیت ۵ تا ۹ سال	۶	۶
جمعیت ۱۰ تا ۱۴ سال	۸	۶
جمعیت ۱۵ تا ۱۹ سال	۵	۸
جمعیت ۲۰ تا ۲۴ سال	۱۵	۱۱
جمعیت ۲۵ تا ۲۹ سال	۱۶	۱۱
جمعیت ۳۰ تا ۳۴ سال	۱۶	۱۳
جمعیت ۳۵ تا ۳۹ سال	۱۶	۱۸
جمعیت ۴۰ تا ۴۴ سال	۱۵	۱۶
جمعیت ۴۵ تا ۴۹ سال	۱۷	۱۸
جمعیت ۵۰ تا ۵۴ سال	۱۴	۱۴
جمعیت ۵۵ تا ۵۹ سال	۱۸	۱۲
جمعیت ۶۰ تا ۶۴ سال	۷	۱۶
جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر	۲۸	۴۶
مجموع	۱۹۱	۲۰۲
کل	۳۹۳	

منبع: مرکز آمار ایران



شکل شماره (۳). نمودار جمعیتی شهرک ماسوله به تفکیک جنس و گروه‌های سنی براساس سرشماری ۱۳۹۵

## ۶. تجزیه و تحلیل داده‌ها

به منظور تجزیه و تحلیل آماری ۳۷۳ پرسش‌نامه پژوهشی در مورد موضوع (نقش گردشگری آیینی در نگهداشت فرهنگ عزاداری حسینی) در شهرک تاریخی ماسوله، تحلیل تجربی در دو سطح توصیفی و تبیینی در قالب جدول، نمودار، و... انجام شد. از مجموع افراد شرکت‌کننده در پژوهش، ۱۱/۵ درصد، گردشگر خارجی، و ۸۸/۴ درصد، گردشگر داخلی بوده‌اند. جدول شماره (۲)، توزیع فراوانی گردشگران را براساس جنسیت نشان می‌دهد.

جدول شماره (۲). توزیع فراوانی متغیر نوع گردشگر و جنسیت

متغیر	تعداد	جنسیت	تعداد	درصد
گردشگران خارجی	۴۳	مرد	۲۸	۱۱/۵
		زن	۱۵	
گردشگران داخلی	۳۳۰	مرد	۱۸۹	۸۸/۴
		زن	۱۴۱	

براساس داده‌های جدول شماره (۲)، حضور اندک گردشگران خارجی نسبت به گردشگران داخلی حاضر در آیین، قابل توجه است. با توجه به اینکه جامعه آماری این



پژوهش، تورهای ورودی به منطقه مورد مطالعه بوده‌اند، توجه بیشتر تورگردانان و آژانس‌های مسافرتی به معرفی آیین‌های منحصر به فرد عزاداری حسینی شهرک ماسوله به گردشگران خارجی، اهمیت فراوانی دارد.

براساس داده‌های جدول شماره (۳)، جوانان و میان‌سالان، از این مراسم بیشتر استقبال کرده‌اند که این امر حاکی از قابلیت آیین مورد اشاره در جذب گردشگران علاقه‌مند برای حضور در مراسم معنوی عزاداری حسینی است.

جدول شماره (۳). گروه‌های سنی گردشگران

گروه سنی	زیر ۲۰ سال	۲۰-۳۰ سال	۳۰-۴۰ سال	۴۰-۵۰ سال	بیشتر از ۵۰ سال
فراوانی	۴۱	۱۹۷	۸۴	۳۲	۱۹
درصد	۱۰/۹	۵۲/۸	۲۲/۵	۸/۵	۵
درصد تراکمی	۱۰/۹	۶۳/۷	۸۶/۲	۹۴/۷	۱۰۰

نتیجه تجزیه و تحلیل پرسش‌نامه و مصاحبه با گردشگران در زمینه تعداد دفعه‌های حضور در آیین عزاداری حسینی، نشان می‌دهد که بیشتر حاضران در این مراسم، علاقه زیادی به حضور دوباره در این آیین‌های معنوی دارند و در بازگشت از سفر نیز این تور را به دوستان و آشنایان خود پیشنهاد می‌دهند، ولی به دلیل ازدحام جمعیت و حضور بومیان ساکن در مناطق دیگر و کمبود تسهیلات گردشگری و اقامتگاه‌ها در این بازه زمانی، موانعی را برای شرکت در این تور مطرح کرده‌اند.

جدول شماره (۴). تعداد دفعه‌های حضور گردشگران

تعداد	۱ بار	۲ بار	۳ بار	۴ بار	۵ بار و بیشتر
فراوانی	۷۵	۱۳۶	۷۲	۴۴	۴۶
درصد	۲۰/۱	۳۶/۴	۱۹/۳	۱۱/۸	۱۲/۳

مطالعات و مشاهدات پژوهشگر، حاکی از این است که با وجود توانمندی جاذبه‌های گردشگری آیینی عزاداری حسینی در شهرک ماسوله، مدیران و دست‌اندرکاران گردشگری،



تبلیغ و اطلاع‌رسانی مناسبی برای گردشگران و دفاتر خدمات مسافرتی نداشته‌اند و در طول سال‌های اخیر، در این بازه زمانی، اقدام قابل توجهی به منظور ارائه تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری انجام نشده است و این مسئله بر حضور تورهای گردشگری و گردشگران تأثیر مستقیمی دارد.

فرضیه نخست: گردشگری آیینی در نگهداشت آیین‌های سنتی عزاداری حسینی شهرک تاریخی ماسوله نقش دارد.

جدول شماره (۵). نقش گردشگری آیینی در نگهداشت آیین‌های سنتی عزاداری

شرح	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	Chi-square	درجه آزادی df	سطح معناداری sig
فراوانی	۱۰۱	۱۹۲	۷۳	۵	۲	۳۲۹/۷۲	۴	۰/۰۰۰
درصد	۲۷/۰۷	۵۱/۴	۱۹/۵	۱/۳	۰/۵	-	-	-



در بررسی فرضیه نخست پژوهش براساس آزمون کای اسکوتر با سطح معناداری ۰/۰۰۰، عدد ۳۲۹/۷۲ به دست آمد که فرضیه موردنظر را تا ۹۹ درصد تأیید می‌کند. ۷۸/۴ درصد از گردشگران، به نقش بسیار مهم گردشگری آیینی در حفظ و صیانت از آیین‌های سنتی منطقه تأکید داشته‌اند. با توجه به اینکه هر پدیده فرهنگی‌ای برای مانا بودن، نیاز به دیده شدن دارد و نظر به مهاجرت تعداد زیادی از ساکنان شهرک ماسوله به مناطق اطراف و باقی ماندن تعداد اندکی از جمعیت آن‌هم عمدتاً سالخوردگان - عامل گردشگری آیینی، شرایط حضور گردشگران و در نتیجه بقای آیین‌های سنتی را فراهم می‌کند. فرضیه دوم: توانمندی و جاذبه‌های گردشگری آیینی منحصر به فرد منطقه، بر حضور دوباره گردشگران تأثیر می‌گذارد.

متغیر مستقل در این فرضیه، مؤلفه‌ها و عوامل تأثیرگذار است که شاخص‌های آن عبارت‌اند از: عامل معنوی، تسکین روحی و آرامش، نذر و نیاز برای رسیدن به حاجت، وجود جاذبه‌های تاریخی و طبیعی، تبلیغات مناسب، و وجود زیرساخت‌ها و تسهیلات گردشگری، و متغیر وابسته، تعداد دفعه‌های حضور گردشگران است. این فرضیه از طریق آزمون رگرسیون خطی دو متغیره ارزیابی شد و نتایج خروجی زیر به دست آمد.

جدول شماره (۶). وضعیت پراکندگی پاسخ‌گویان بر مبنای توانمندی و جاذبه‌های گردشگری آیینی

شاخص	فراوانی داده‌ها			
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم
عامل معنوی	۱۹۵	۱۳۵	۳۰	۸
تسکین روحی و آرامش	۱۷۵	۱۶۱	۱۵	۹
نذر و نیاز برای رسیدن به حاجت	۱۰۶	۱۲۹	۱۱۱	۱۲
وجود جاذبه‌های تاریخی و طبیعی	۲۱۳	۱۰۲	۲۷	۲۰
تبلیغات مناسب	۸	۱۰	۳۶	۱۸۱
وجود زیرساخت‌ها و تسهیلات گردشگری	۶	۱۸	۶۰	۸۸

جدول شماره (۷). ضرایب رگرسیونی ساده بین متغیر مستقل و متغیر وابسته مورد مطالعه

متغیر وابسته	حضور دوباره گردشگران				
	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب بتا	مقدار ثابت	سطح معناداری نتیجه
توانمندی و جاذبه‌های گردشگری آیینی	۰/۶۵۲	۰/۴۳۷	۰/۶۶۰	۱/۱۹	۰/۰۰۰



فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۱۸

دوره ۱۲، شماره ۲  
تابستان ۱۳۹۸  
پیاپی ۴۶

نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل رگرسیون خطی ساده در جدول شماره (۷) و ضریب همبستگی (R)، ۰/۶۵۲، نشان دهنده وجود همبستگی قوی بین متغیر مستقل و وابسته است. ضریب بتا با عدد ۰/۶۶۰ نشان می‌دهد که یک انحراف استاندارد در متغیر توانمندی و جاذبه‌های گردشگری، باعث تغییر ۰/۶۶۰ انحراف استاندارد در متغیر حضور دوباره گردشگران می‌شود. با توجه به ضریب رگرسیون در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱، نتیجه‌گیری می‌شود که توانمندی و جاذبه‌های گردشگری آیینی منطقه بر متغیر حضور دوباره گردشگران تأثیرگذار است و فرضیه دوم پژوهش تأیید می‌شود.

یکی از پرسش‌های با اهمیت آماری این پژوهش، ارزیابی شاخص وجود زیرساخت‌ها و تسهیلات گردشگری منطقه است. در صورت تأمین نیاز گردشگران و توسعه مناسب این ساختار، شاهد افزایش حضور گردشگران آیینی در منطقه خواهیم بود و در غیر این صورت،



کاهش تدریجی حضور گردشگران و افت سطح ورودی انتظار می‌رود. در مصاحبه با گردشگران، عواملی مانند نبودن پارکینگ مناسب، نبودن جایگاه سوخت در منطقه، فقدان پوشش‌دهی آنتن‌های مخابراتی و شبکه‌های بانکی، ضعف تبلیغ مناسب جاذبه‌های منطقه به شکل مجازی، و... شکایت‌های اصلی‌ای بودند که در صورت رفع آن‌ها، شاهد توسعه گردشگری آیینی منطقه خواهیم بود.

فرضیه سوم: میان جذب گردشگر و تبلیغ جاذبه‌های گردشگری آیینی عزاداری حسینی منطقه، ارتباط وجود دارد.

میان جذب گردشگر آیینی و تبلیغات، هم‌تغییری وجود دارد؛ به گونه‌ای که هرچه تبلیغات منسجم‌تر باشد، گردشگر آیینی بیشتری وارد شهرک ماسوله می‌شوند. نتایج تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد، ضریب همبستگی متغیر تبلیغات با میزان جذب گردشگر آیینی برابر با ۰/۴۷۷ است؛ بنابراین، نسبتی از واریانس متغیر میزان جذب گردشگر آیینی که از متغیر تبلیغات استخراج می‌شود، ۰/۲۲۷ است.



جدول شماره (۸). تحلیل رگرسیونی میان جذب گردشگر و تبلیغات در منطقه مورد مطالعه

جذب گردشگر						متغیر وابسته
Beta1	B1	سطح معناداری	مقدار ثابت	آزمون F	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۰/۴۷۷	۰/۲۷	۰/۰۰۰	۵/۵۴۲	۸۳/۴۹۹	۰/۲۲۷	۰/۴۷۷

تبلیغ جاذبه‌های گردشگری آیینی

مقدار ثابت (عرض از مبدأ) تابع رگرسیونی این تجزیه و تحلیل، ۵/۵۴۲ است، یعنی اگر متغیر تبلیغات گردشگری، به منظور جذب گردشگری آیینی اعمال شده کنترل شود، میزان جذب گردشگر آیینی، ارزش ۵/۵۴۲ را نشان می‌دهد. براساس خروجی‌ها، به ازای یک واحد افزایش در میزان تبلیغات، ۰/۲۷ تغییر مثبت در میزان جذب گردشگر آیینی خواهیم داشت و معادله رگرسیونی به صورت زیر نشان داده می‌شود:

$$Y = 5/542 + 0/27X$$

فرضیه چهارم: برگزاری تورهای برنامه‌ریزی‌شده و تخصصی گردشگری در معرفی و صیانت از آیین‌های عزاداری حسینی منطقه نقش دارد.

این فرضیه، نیاز به تحلیل تبیینی ندارد. براساس نتایج استخراج‌شده از نظرات جامعه آماری، (جدول شماره ۹)، برگزاری تورهای برنامه‌ریزی‌شده و تخصصی گردشگری با امتیاز ۳۶/۹۹، بیشترین نقش را در معرفی و صیانت از آیین‌های عزاداری حسینی منطقه دارد.

جدول شماره (۹). توزیع فراوانی عوامل نقش‌آفرین در معرفی و صیانت از آیین‌های عزاداری حسینی منطقه

عوامل	فراوانی	درصد فراوانی معتبر
نگارش کتاب و مقاله	۶۴	۱۷/۱۵
رسانه‌های عمومی	۹۲	۲۴/۶۶
گردشگری مجازی مبتنی بر وب	۳۹	۱۰/۴۵
برگزاری تورهای برنامه‌ریزی‌شده و تخصصی	۱۳۸	۳۶/۹۹
چاپ کاتالوگ و عکس	۲۱	۵/۶۳
مجله‌های تخصصی گردشگری	۱۹	۵/۰۹
کل	۳۷۳	۱۰۰



رسانه‌های عمومی (با امتیاز ۲۲/۶۶ درصد)، اعم از صداوسیما و شبکه‌های مجازی، به‌عنوان دومین عامل نقش‌آفرین در معرفی و صیانت از آیین‌های عزاداری حسینی ماسوله، می‌توانند با تولید محتوای فاخر و ماندگار، نقش تأثیرگذاری در جهت‌گیری گردشگران به‌سوی تورهای تخصصی آیینی و نمایش این پدیده فرهنگی داشته باشند.

#### ۷. یافته‌ها

مردم ماسوله از سال‌ها پیش، به اجرای آیینی مشغول بوده‌اند که در بستر تاریخی و پس از ورود اسلام به این منطقه، لباس نمادینش را به قامت سوگواری‌های مسلمانان نشانند و شیوه آیینی خودشان را برای ابراز همدردی با امام حسین (علیه‌السلام) و یارانش به‌روز کرده‌اند. این آیین‌ها که از عید قربان تا دهه اول محرم را دربر می‌گیرند، به‌شرح زیر هستند.

## ۷-۱. پیشواز محرم

آغاز این مراسم در ماسوله، عید قربان است. در این روز هنگام ظهر، در حالی که مردم ماسوله مراسم قربانی دادن روز عید را به جا می آورند، عده ای از مردان شهر، سینه زنان به سوی بارگاه عون بن علی (علیه السلام)<sup>۱</sup> می روند و با مرثیه خوانی «حسین میا به کوفه، کوفه وفا ندارد»، به اصطلاح، امام حسین (علیه السلام) و یارانش را از رفتن به کوفه منع می کنند. این آیین به حرکت امام حسین (علیه السلام) و یارانش از مکه به سوی کوفه اشاره دارد که در نهم ذی الحجه سال ۶۰ هجری و در پی دعوت کوفیان از ایشان برای قیام علیه بنی امیه و خلافت یزید اتفاق افتاد. از روز یازدهم ذی الحجه تا شب اول محرم، تمام توجه ها به برپایی باشکوه آیین های عزاداری حسینی است (تمدن ماسوله، ۱۳۹۲، ۱۵۲؛ سکوتی علی آبادی، ۱۳۹۵، ۴۳).

## ۷-۲. شروع عزاداری

ماسوله ای ها، در چهار محله مسجدبر (کنار مسجد)، خانه بر (کنار خانه یا اتاق)، کشته سر (بغل کوه) یا به زعم بعضی کی سر (شاه نشین)، و اسدمحله، با سوگ و غمی عمیق از چند روز پیش از شروع محرم، آماده این آیین می شوند و مسجد و خانه هایشان را با پارچه های سیاه و پرچم هایی که به نام های مبارک منقوش است، به سوگ می نشانند و منتظر حلول ماه محرم می شوند.

در شب حلول ماه محرم، نزدیک غروب، مردم هر چهار محله ماسوله در بالای بام مسجد محله شان، تجمع کرده و از هر محل یک نفر باید «سنج» را به صدا در آورد و اعلام عزاداری کند و این فرد، کسی است که سنج زدن محل را از اجداد خود به ارث برده است و هر کسی مجاز نیست که چنین کاری را انجام دهد. به پاس احترام عون بن علی (علیه السلام) (بقعه متبرکه ماسوله که در محل «مسجد بر» است)، ابتدا سنج «مسجد بر» و هم زمان با

۱. براساس روایت ها، عون بن علی، فرزند محمد حنیفه یا محمد ابن حنیف از نوادگان حضرت علی (علیه السلام) شمرده می شود که احتمالاً در اوایل قرن سوم یا چهارم و شاید ششم هجری، هم زمان با ورود امامزاده ابراهیم (علیه السلام) شفت، امامزاده هاشم (علیه السلام) رشت و نیز سید جلال الدین اشرف (علیه السلام) آستانه اشرفیه، به این ناحیه روی آورده بود. گفتنی است، در مورد تاریخ بنای این بقعه و تاریخ دقیق شهادت حضرت عون بن علی (علیه السلام) سند معتبر و مکتوبی یافت نشده است. این بقعه در دهه ۱۳۶۰ توسط مرحوم خلیل حاتمی ماسوله که ریاست هیئت امنای این بقعه را در دست داشت، تجدید بنا شد و جزء ۱۲۰۰ بقعه، در آثار تاریخی ایران جای دارد (پایگاه جامع امامزادگان و بقاع متبرکه ایران اسلامی).



آن، سنج محله «خانه‌بر»، و سپس «کشه‌سر»، و پس از آن «اسدمحله» به صدا درمی‌آید؛ به‌گونه‌ای که در مجموع، صدای سنج در یک زمان در ماسوله می‌پیچد و این قاعده اعلام ماه محرم در ماسوله است. پس از این مراسم، مردم هر محله با پیمودن مسیر محله خود تا مسجد، به جلو مسجد آمده و سپس، با تشکیل دسته سینه‌زنی به بقعه عون‌بن‌علی (علیه‌السلام) می‌روند و ضمن سلام به امام‌زاده، مراسم سینه‌زنی را با نوحه‌خوانی به پایان می‌رسانند (اخوان ماسوله و سهیل نقشی، ۱۳۰۰، ۱۱).



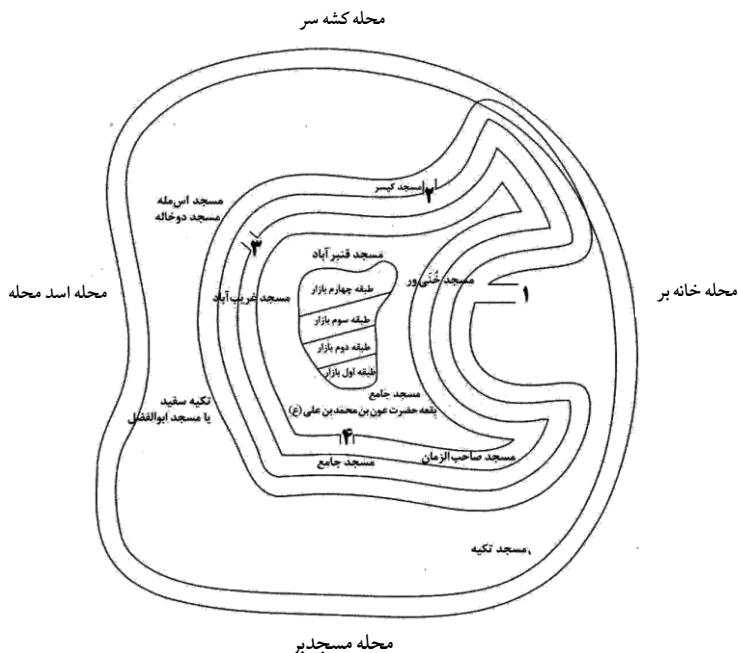
تصویر شماره (۱). آیین سنتی سنج‌زنی در غروب روز آخر ماه ذی‌الحجه (شب حلول ماه محرم)

منبع: شعبانی، ۱۳۹۶

هرکدام از روزهای اول تا چهارم ماه محرم به عزاداری یکی از محله‌ها اختصاص می‌یابد. براساس توافق انجام‌شده بین بزرگان محله‌ها، شروع آیین عزاداری از عصر نخستین روز محرم و به احترام عون‌بن‌علی (علیه‌السلام)، از این بقعه شروع می‌شود. پس از آن، در روز دوم از مسجد محله خانه‌بر، روز سوم از مسجد محله کشه‌سر (در سال بعد روز دوم از محله کشه‌سر و روز سوم، محله خانه‌بر) و روز چهارم نیز اهالی اسدمحله عزاداری را از مسجد این محل، آغاز می‌کنند تا هیچ‌کس از برگزاری این آیین، بی‌نصیب نماند و شبیه برتری محله‌ای بر محله یا محله‌های دیگر به‌وجود نیاید. آیین عزاداری از هر محلی که



شروع شود، در نهایت به بقعهٔ عون بن علی (علیه السلام) ختم می شود و دسته های عزاداری در هر نوبت، مراسم سوگواری را با سینه زنی و نوحه خوانی به پایان می رسانند. زنان و کودکان محله های مختلف از عزاداران با شربت های مخصوص این ایام که ترکیبی از آب، گلاب، شکر، تخم شربتی و گاهی زعفران است، پذیرایی می کنند.



شکل شماره (۴). محله های چهارگانه شهرک ماسوله

منبع: تمدن ماسوله، ۱۳۹۲

### ۳-۷. آیین تشت گذاری (تشت نشان)

آیین «تشت گذاری»، یا «تشت گردانی»، یکی از قدیمی ترین آیین های ایرانی است که جمع زیادی از مردم ترک زبان ایران، عزاداری محرم را با آن شروع می کنند (محدثی، ۱۳۹۳، ۲۷۲). در این آیین، تشت، نماد مشک سقای کربلا و آب رود فرات است که بر روی امام حسین (علیه السلام) و یارانش بسته شد و به ایثارگری های سقای کربلا برای رساندن این آب به اهل خیمه ها اشاره دارد. این آیین در استان های ترک زبان، در روزهای پایان ذی الحججه





برگزار می‌شود و در واقع، نشانه آماده شدن عزاداران حسینی برای برگزاری مراسم سوگواری است، ولی در شهرک تاریخی ماسوله، با تفاوت‌های زمانی و نمایشی، اجرا می‌شود. آیین تشت‌گذاری در ماسوله به این شکل است که هر سال در ساعت ۴ بعد از ظهر روز پنجم محرم، زنان و مردان در خانه خانواده‌ای به نام ملکی در دو قسمت جداگانه زنانه و مردانه جمع می‌شوند و تشت مسی بزرگی را که با پارچه‌ای سیاه پوش شده است، وسط اتاق زنانه می‌گذارند.

پیش از شروع مراسم از همه مهمانان با شربت زعفران و گلاب پذیرایی می‌شود. همه، نذری‌های خود را داخل تشت می‌گذارند و دعای امن‌یجیب و زیارت عاشورا می‌خوانند. در غروب این روز، پس از مراسم روضه‌خوانی در مسجد قنبرآباد، اهالی ماسوله بر روی بام مسجد محله کشه‌سر، گرد هم می‌آیند و به صورت دسته‌سینه‌زنی برای گرفتن تشت به خانه آقای ملکی می‌روند. پس از گرفتن تشت، یکی از اهالی محله کشه‌سر آن را بر سر گرفته و همراه جمعیت در بقیه محله‌ها می‌چرخانند و مسیر مشخصی را برای بازگشت به مسجد محله کشه‌سر می‌پیمایند. در طول مسیر، مردم، نذری‌های خود را داخل تشت می‌ریزند که این مبالغ، صرف برگزاری آیین عزاداری حسینی می‌شود. در پایان مراسم، تشت یادشده را پر از آب کرده و پس از سه روز از آب آن برای شفای بیماران و تبرک استفاده می‌کنند (سکوتی علی‌آبادی، ۱۳۹۵، ۴۵). این آیین، جذابیت و معنویت ویژه‌ای دارد و می‌توان آن را به لحاظ حضور ساکنان محلی و گردشگران، به‌عنوان سومین آیین عزاداری حسینی مطرح کرد.

#### ۴-۷. آیین علم‌بندی

علم یا جریده، یکی از وسایل نمادین به‌کاررفته در آیین سوگواری شیعیان است (میرشکرای، ۱۳۷۸، ۱۲). علم در ماسوله ارزش آیینی خاصی دارد و هر محل (محله‌های چهارگانه)، علم جداگانه و مخصوص خود را دارند که با پارچه‌های سبز پوشیده می‌شوند. چهار علم که متعلق به محله‌های مسجدبر، خانه‌بر، اسد محله، و کشه‌سر هستند، در طول سال تا روز ششم محرم، در مسجدهای همان محله‌ها نگهداری می‌شوند و در این روز، حدود ساعت ۴ بعد از ظهر، بزرگان و معتمدان چهار محل، علم‌های خود را به مسجد حضرت عون بن علی (علیه السلام) می‌برند تا برای آیین علم‌بندان آماده شوند و روحانی یا

ریش سفید محل با پارچه‌های سبز، علم مسجد هر محل را بپوشاند (فروغی و شرفی، ۱۳۷۷، ۴۷). همراه این آیین، برای نیازمندان دعا می‌خوانند و بزرگان، نذرهای خود را به احترام علم عزادار به متولیان می‌سپارند. گفتنی است که علم‌داری در هر محل موروثی بوده و مخصوص خانواده خاصی از آن محل است. به محض تاریک شدن هوا و ورود به غروب ششم محرم، دسته‌های عزاداری، یکی پس از دیگری از چهار سمت ساختمان امامزاده به سوی صحن حرکت می‌کنند و با شور و حرارت خاصی عزاداری می‌کنند تا علم خود را تحویل بگیرند. برای احترام به امامزاده عون بن علی (علیه السلام)، علمدار محله مسجدبر، نخستین علم‌داری است که علم محله‌اش را تحویل می‌گیرد و همراه آن، دسته عزاداری محله مسجدبر با آرامش و سینه‌زنان به سوی مسجد محله خود حرکت می‌کند. پس از آن، علم‌داران سایر محله‌ها، براساس توافقات گذشته (توافق سال ۱۲۶۱ ه.ق)، علم خود را تحویل خواهند گرفت. عزاداران در پشت علم محله خود، سینه‌زنان از بازار و محله‌های چهارگانه ماسوله می‌گذرند و مراسم را در مقابل مسجد محل خویش به پایان می‌رسانند. پس از پایان آیین، عزاداران شام را در مسجد خود صرف می‌کنند.



تصویر شماره (۲). آیین علم‌بندی شهرک ماسوله

## ۵-۷. آیین الوداع

بعد از ظهر روز هشتم محرم (شب تاسوعا)، زمان انجام آیین «الوداع» است. در این روز، لباس سبزرنگ علم‌های چهار محله را عوض کرده و لباس سیاه می‌پوشانند. آیین «الوداع» با حضور دسته‌های عزاداری چهار محله در صحن مسجد محله بر برگزار می‌شود.

اجرای این آیین به این شکل است که دسته‌های عزاداری به همراه علم‌های خود به نوحه خوانی می‌پردازند و با پیمودن مسیر، به سوی محله خانه‌بر و بازار ماسوله حرکت کرده و مراسم خود را در صحن امامزاده عون بن علی (علیه السلام) پایان می‌دهند. این آیین، به نوعی مردم را به استقبال از تاسوعای حسینی می‌برد.

## ۶-۷. آیین تاسوعای حسینی

صبح روز تاسوعای حسینی، اهالی ماسوله روی سقف مسجد حضرت ابوالفضل (ع) محله ریحانه بر<sup>۱</sup> جمع می‌شوند و سینه‌زنان و زنجیرزنان در پشت علم‌های چهار محله، به سوی امامزاده حرکت کرده و پس از عبور از بازار، به محل شروع بازگشته و با صرف ناهار در مسجد، مراسم پایان می‌یابد. شب دهم (شب عاشورا)، در تمام محله‌های ماسوله، شب پخش کردن شام نذری و پذیرایی از گردشگران و هیأت‌های عزاداری است که در اصل، همان خیرات برای روح بلند امام حسین (علیه السلام) و شهدای کربلا است که به آن «نذری امام حسین» می‌گویند. در شب دهم محرم، حدود ساعت ۱/۵ تا ۲، براساس آداب و رسوم و قراردادی خاص، عزاداران محله خانه‌بر که بیدار مانده‌اند، شمع به دست، از جلو مسجد حرکت کرده و به سوی مسجد کشه‌سر می‌روند. پس از رسیدن این دسته به مسجد کشه‌سر، عزاداران محله کشه‌سر، دسته خود را به راه می‌اندازند و به آن‌ها می‌پیوندند و با هم به سوی مسجد اسد محله می‌روند و به محض رسیدن به مسجد اسد محله، آن‌ها نیز به دو دسته پیشین پیوسته و به سوی بقعه عون بن علی (علیه السلام) حرکت می‌کنند. سه دسته پس از رسیدن به بقعه متبرک، با آیین خاصی به امامزاده عرض ادب کرده و سلام می‌دهند و پس از آن، دسته عزاداران مسجدبر نیز به آن‌ها می‌پیوندند و تا میان بازار پیش می‌روند تا تمام چهار محل، شاهد عزاداری و احترام آنان به ایام محرم باشند. این آیین با ادای فریضه نماز صبح به جماعت، پایان می‌یابد.





## ۷-۷. آیین عاشورای حسینی

عزاداران هر محل، پس از نماز صبح، جداگانه در مقابل مسجد محله خود جمع می‌شوند. عزاداران در دسته‌های جداگانه‌ای تمام چهار محله را دوباره می‌گردند و مردم عزادار، از آن‌ها با چای، کلوچه، شیر داغ، و آش نذری پذیرایی می‌کنند. در پایان این آیین در مساجد هر محل به عزاداران صبحانه داده می‌شود. ظهر عاشورا، در مساجد، نهار طبخ می‌شود. عصر روز عاشورا در بازار ماسوله با مشارکت هر چهار محل، آیین شبیه‌خوانی و تعزیه اجرا می‌شود. عزاداران، با انجام مراسم سینه‌زنی و زنجیرزنی که از کنار مسجد خانه‌بر شروع می‌شود، پس از عبور از بازار و آتش زدن خیمه‌ها در مراسم تعزیه، به مسجد خانه‌بر باز می‌گردند و مراسم پایان می‌یابد. در پایان شب، دسته سینه‌زنی معروف به دسته شام غریبان از روی سقف مسجد حضرت ابوالفضل (علیه السلام) محله ریحانه‌بر عزاداری را آغاز کرده و با عبور از کنار امامزاده و بازار، به مسجد حضرت ابوالفضل باز می‌گردند.

## ۷-۸. آیین تعزیه

در ماسوله، عصر روز عاشورا و شب دوازدهم محرم، مراسم شهادت امام حسین (علیه السلام) و آتش زدن خیمه‌ها و خاک‌سپاری شهدای کربلا توسط طایفه بنی‌اسد به صورت آیین تعزیه و سینه‌زنی در جلو بقعه عون بن علی (علیه السلام) و بازار و محله‌ها برگزار می‌شود (فروغی و شرفی، ۱۳۷۷، ۴۹). در سال‌های پیش، تعزیه ماسوله توسط ماسوله‌ای‌ها اجرا می‌شد، اما به دلیل مهاجرت ساکنان، (و عدم انتقال تعزیه‌خوانی به نسل بعد) گروه تعزیه سنتی ماسوله از هم پاشید و از آن پس، اجرای تعزیه ماسوله به گروه گشت فومن سپرده شد (طالبی و صمصام، ۱۳۹۳، ۱۸۳).

جدول شماره (۱۰). آیین‌های عزاداری حسینی شهرک تاریخی ماسوله

عنوان آیین	تاریخ برگزاری	زمان برگزاری	محل برگزاری
پیشواز محرم	پسازدهم ذی‌الحجه (عبید قربان)	ظهر	صحن مسجد عون بن علی (علیه السلام)
شروع عزاداری	حلول ماه محرم	شب	چهار محله ماسوله
تشت‌گذاری (تشت‌نشان)	پنجم محرم	روز	شروع از خانه ملکی و مسجد کاشمر به سوی بقیه محله‌ها



عنوان آیین	تاریخ برگزاری	زمان برگزاری	محل برگزاری
عَلَم‌بندی	ششم محرم	پیش از غروب آفتاب	مسجد عون بن علی (علیه السلام)
الوداع	هشتم	بعد از ظهر	مسجد عون بن علی (علیه السلام)
تاسوعای حسینی	نهم محرم	صبح	مسجد حضرت ابوالفضل (علیه السلام)
عاشورای حسینی	دهم محرم	۲ صبح تا بعد از ظهر	سرتاسر ماسوله
تعزیه	دهم و دوازدهم محرم	بعد از ظهر	بازار ماسوله

## ۹. بحث و نتیجه‌گیری

گردشگری معاصر، عصر گردشگری انبوه را پشت سر نهاده و وارد عرصه جدیدی شده است که «گردشگری» جایگزین نامیده می‌شود. گردشگری جایگزین در جست‌وجوی اصالت بوده (ویلیامز، ۱۳۹۳، ۱۹۲) و یکی از مناسب‌ترین گزینه‌های توسعه پایدار گردشگری است. تنوع بخشی به جاذبه‌های مقاصد گردشگری، به ویژه مناطق شناخته شده و مورد استقبال گردشگران، عامل مهمی در حفظ و بقای مقاصد و توسعه پایدار گردشگری آنان به شمار می‌آید. گردشگری آیینی، یکی از گونه‌های گردشگری جایگزین است که با در نظر گرفتن اصول پایداری، می‌تواند از اولویت‌های توسعه گردشگری بسیاری از جوامع باشد. افزون بر این کارکرد، آیین‌ها و مناسک به عنوان ابزارهای قدرتمندی برای واشکافی لایه‌های تودرتوی نمایش اجتماعی و خلق «زمان مقدس» در هر جامعه‌ای و فضیلت بخشیدن به مکان‌ها به کار می‌روند. آیین در هر زمانی برگزار نمی‌شود و به سبب اهمیتی که برای مردم جامعه دارد، زمان برگزاری آن نیز به یکی دیگر از اوقات ممتاز تبدیل می‌شود. مکان برگزاری آیین نیز چنین ویژگی‌ای دارد. مکان‌ها به واسطه آیین‌ها، مهم و آیین‌ها، لازمه بقای مکان‌ها می‌شوند. بهره‌گیری از گردشگری آیینی، نیازمند توجه دوچندان به کارکردهای متنوع آیین و گردشگری است.

شهرک تاریخی ماسوله با جاذبه‌های فرهنگی، طبیعی، و اجتماعی خود، سال‌ها است که گردشگران فراوانی را به خود جذب می‌کند، ولی در این میان، جاذبه‌های گردشگری آیینی عزاداری حسینی، کمتر مورد توجه بوده و به گونه‌ای شایسته معرفی نشده است. آیین عزاداری حسینی شهرک ماسوله، آیینی بومی-ایرانی-اسلامی است که به عنوان پدیده فرهنگی به ثبت معنوی میراث فرهنگی کشور رسیده است. این آیین‌ها در دوره زمانی مشخصی برگزار



می‌شوند (عید قربان تا ۱۲ محرم) و مکان برگزاری آن‌ها (شهرک تاریخی ماسوله)، سبب شده است که این جغرافیای فضایی و مکانی، در این دوره، علامت‌گذاری و مرزبندی شود. در این مقاله براساس دیدگاه‌های جامعه‌شناسان، انسان‌شناسان، و پژوهشگران حوزه گردشگری، میزان اهمیت توجه به کارکرد آیین‌ها و مناسک در تقویت روحیه همبستگی و بازتولید انسجام و وحدت در میان اعضای جامعه مورد مطالعه، و بهره‌گیری از یک رویداد فرهنگی در راستای حفظ و پاسداشت آیین‌های سنتی بررسی شده است. در این پژوهش، گردشگری آیینی، کارکرد دوسویه‌ای دارد؛ از یک سو، در نگهداشت یک آیین سنتی و جلوگیری از فراموش شدن آن در نسل‌های آینده کمک می‌کند و از سوی دیگر، درآمدزایی اقتصادی و توسعه پایدار منطقه مورد مطالعه را در پی خواهد داشت.

شهرک تاریخی ماسوله، سال‌ها است که با مهاجرت تعداد زیادی از ساکنان محلی و پیر شدن هرم سنی جمعیتی روبه‌رو است. براساس گزارش‌های سازمان ملی آمار کشور، جمعیت این منطقه در طول بیست سال گذشته (۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵) از ۷۰۰ نفر به ۳۹۳ نفر کاهش یافته است و طیف غالب جمعیتی آن را طبقه سال‌خورده (۶۵ ساله و بیشتر) تشکیل می‌دهند. این واقعیت، بیانگر این است که آداب، سنت‌ها، و میراث فرهنگی ناملموس که نسل به نسل و سینه به سینه انتقال یافته است، در خطر نابودی و محو شدن است. نمایش آیین‌ها از دریچه گردشگری به مانایی سنت‌های دیرین این منطقه کمک می‌کند و می‌تواند به سبب اشتغال‌زایی گردشگری و فرصت‌های شغلی جدید، موجب مهاجرت معکوس جمعیت شود.

براساس مشاهدات انجام‌شده، حضور اندک گردشگران خارجی در زمان برگزاری مراسم سنتی آیین عزاداری حسینی شهرک ماسوله، به دلیل عدم معرفی این جاذبه گردشگری توسط راهنمایان و دفترهای خدمات مسافرتی، جای تأمل و بازنگری دارد و نیازمند تهیه بسته‌های گردشگری این رویداد و تبلیغ و ترویج آن در سطح استان و کشور است. از آنجاکه جوانان، طیف حداکثری گردشگران حاضر در رویداد آیینی عزاداری حسینی شهرک ماسوله را به خود اختصاص داده‌اند، لزوم برنامه‌ریزی هدفمند برای تبیین معنوی آیین و بهره‌گیری از این فرصت زمانی برای ترویج معنویت در بین آن‌ها، شایسته توجه است.



تحلیل داده‌های آماری این پژوهش، بیانگر تأکید و تأیید ۷۸/۴ درصدی گردشگران، در مورد نقش اثرگذار گردشگری آیینی در حفظ و صیانت از آیین‌های سنتی عزاداری حسینی شهرک ماسوله است. همچنین، براساس مصاحبه‌های انجام‌شده، گردشگران در مورد حضور دوباره و معرفی این رویداد گردشگری به دوستان و آشنایانشان ابراز علاقه کردند، ولی منطقه مورد مطالعه، به لحاظ زیرساخت‌های گردشگری‌ای مانند فضای مناسب برای پارکینگ خودرو گردشگران و تورهای ورودی، جایگاه سوخت‌رسانی، دادن تخفیف‌های اقامتی در دوره زمانی برگزاری آیین، و توسعه و تجهیز اقامتگاه‌های گردشگری، نیازمند برنامه‌ریزی و بهبود و توسعه است. این امر با مشارکت نهادهای دولتی و نیمه‌خصوصی و همچنین، به کمک سرمایه‌گذاران داخل و خارج منطقه امکان‌پذیر خواهد شد و نیازمند سرعت‌بخشی عملیاتی است.

از آنجاکه در گردشگری جایگزین، بر توجه به ویژگی کم‌عارضه بودن و مسئولیت‌پذیری گردشگران ورودی به منطقه تأکید می‌شود، هدایت گردشگران به حضور در تورهای برنامه‌ریزی‌شده و هدفمند و در اختیار قرار دادن بسته‌های گردشگری رویدادی آیین‌های عزاداری حسینی ماسوله، بهترین شکل بهره‌مندی منطقه از گردشگران به‌شمار می‌آید که این امر با ایجاد فرصت‌های تبلیغاتی آیین‌های عزاداری حسینی ماسوله در قالب برنامه‌های چندرسانه‌ای از درگاه‌های اینترنتی، صداوسیما، شبکه‌های مجازی و اجتماعی، و... برای حضور گردشگران آیینی تحقق می‌یابد.



## منابع

- ابن خلدون، عبدالرحمن بن خلدون (۱۳۵۷). مقدمه (مترجم: محمد پروین گنابادی؛ جلد ۱). تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- اخوان ماسوله، مسعود؛ و سهیل نقشی، محمدجواد (۱۳۰۰). ماسوله: سرزمین ستارگان روشن (چاپ اول). رشت: مؤلف.
- اوجاقلو، مریم (۱۳۹۴). امکان‌سنجی توسعه گردشگری مذهبی شهر زنجان با تأکید بر مراسم آیینی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
- پازکی، معصومه؛ و شاکرمی، حافظ (۱۳۹۳). بررسی نقش گردشگری فرهنگی-آیینی در هم‌افزایی فرهنگی - مذهبی مطالعه موردی: استان سیستان و بلوچستان. کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار، راهکارها و چالش‌ها با محوریت کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری، اسفندماه، دبیرخانه دائمی کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار، راهکارها و چالش‌ها، تبریز، ایران.
- تمدن ماسوله، حمزه (۱۳۹۲). پژوهش ۲۶۰۰ ساله ماسوله، مستندی بر تاریخ ۱۳۰۰ ساله. رشت: انتشارات دهرسا.
- جمشیدی‌ها، غلامرضا؛ و قبادی، علیرضا (۱۳۸۶). تحلیل جامعه‌شناختی از مراسم و مناسک دینی با تأکید بر مراسم عاشورا. فصلنامه تاریخ اسلام، ۸(۲)، ۶۰-۳۷.
- حسن پورلمر، سعید (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل تزیینات (گره چینی) به کار رفته در بناهای شهر تاریخی ماسوله، نمونه موردی: محله کشه سرعلیا. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۹(۱۷)، ۳۶-۲۵.
- حسینی کلکوه، سید عادل؛ و حبیبی، روزبه (۱۳۹۴). بررسی تأثیر عوامل آمیخته بازاریابی (P4) در افزایش جذب گردشگر (مطالعه موردی شهرک تاریخی ماسوله). فصلنامه جغرافیای فضای گردشگری، ۴(۱۵)، ۱۰۵-۱۲۵.
- حیدری، سمیه (۱۳۹۳). بررسی قابلیت‌ها و توانمندی‌های توسعه گردشگری در مناطق روستایی با تأکید بر گردشگری آیینی مطالعه موردی: روستای تاریخی انجدان، شهرستان اراک (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
- دشتی، محمد (۱۳۸۹). چارچوب نظری، زوایا و بایسته‌های آن. تاریخ در آینه پژوهش، ۱(۲۵)، ۴۹-۲۳.
- رمضانی گورابی، بهمن؛ و کاظم‌نژاد، زهرا (۱۳۹۰). رابطه بین توسعه پایدار معماری محیطی و طراحی اقلیمی در مناطق کوهستانی مطالعه موردی: شهرک ماسوله. فصلنامه جغرافیای آمایش محیط، ۴(۱۴)، ۳۸-۲۱.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، معاونت آمار و اطلاعات (۱۳۹۵). سامانه اطلاعات آماری استان گیلان. برگرفته از [sdi.mpogl.ir](http://sdi.mpogl.ir)





- سپهر، محمدهمایون؛ و رحیمی، بهمن (۱۳۹۱). گردشگری آیینی، آیین نوروز شیراز. اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت‌گردی ایران زمین، اسفندماه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان، ایران.
- سکوتی‌علی‌آبادی، ساهره (۱۳۹۵). پژوهشی بر مراسم آیینی علم‌بندی در شهرک تاریخی ماسوله (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). پژوهشکده گیلان‌شناسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.
- صالح‌زاده، نیلوفر (۱۳۹۳). فرصت‌ها، چالش‌ها و راهبردهای گردشگری آیینی در ایران (مورد مطالعه: مراسم پیرشالیار) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
- صالحی‌پور، محمدرضا؛ و پورفرج، اکبر (۱۳۹۰). گردشگری میراث: راه‌کار مناسب توسعه پایدار گردشگری در ایران. همایش گردشگری و توسعه پایدار، ۲۲ و ۲۳ تیرماه دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان، ایران.
- طالبی، فرامرز؛ و مصصام، عزت‌اله (۱۳۹۳). تعزیه در گیلان (جلد دوم). رشت: فرهنگ ایلیا.
- غضنفری، پروانه؛ و جوادی، شهره (۱۳۸۸). نگاه آیینی به گردشگری ایرانی، منظر، ۱(۵)، ۷۳-۷۰.
- فروغی‌ماسوله، ناصر؛ شرفی‌ماسوله، فرهاد (۱۳۷۷). ماسوله: شهر صخره‌ها و بناهای تاریخی (چاپ دوم). رشت: انتشارات گیلان.
- قادری، اسماعیل؛ عزتی، عزت‌اله و حافظ‌زاده، شقایق (۱۳۸۸). راهکارهای استفاده از مراسم تاسوعا و عاشورا به عنوان پتانسیل توریسم فرهنگی-مذهبی در محدوده بخش مرکزی تهران. فضای جغرافیایی، ۹(۲۸)، ۷۵-۱۰۱.
- کاظمی، مهدی (۱۳۸۵). مدیریت گردشگری. تهران: سمت.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی (مترجم: منوچهر صبوری). تهران: نشر نی.
- محدثی، جواد (۱۳۹۳). فرهنگ عاشورا. قم: نشر معروف.
- میرشکرایی، محمد (۱۳۷۸). محرم و نشانه‌های نمادین. کتاب ماه هنر، ۷، ۱۱-۱۲.
- همیلتون، ملکلم (۱۳۷۷). جامعه‌شناسی دین (مترجم: محسن ثلاثی). تهران: تیبان.
- ویلیامز، استیون (۱۳۹۳). جغرافیای گردشگری (مترجم: محمود ضیایی). تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۸)
- یوسفی، یوسف؛ آزاد، میترا؛ و سلطانی‌محمدی، مهدی (۱۳۹۶). مطالعه چگونگی ارتباط مراسم آیینی عزاداری ایام محرم و شهر ناین. مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۲۹، ۳۷-۵۰.
- Bauman, Z. (1998). On Glocalization: or Globalization for some, Localization for some Others. Thesis Eleven, 54(1), 37-49. <http://doi.org/10.1177/0725513698054000004>
- Bell, B. (2003). The rites of passage and outdoor education: Critical concerns for



- effective programming. *The Journal of Experiential Education*, 26(1), 41-50. doi: 10.1177/105382590302600107
- Browne, R.B. (1980). *Rituals and Ceremonies in Popular Culture*. Bowling Green, OH: Bowling Green University Popular Press, 19-35.
- Franklin, A. (2003). *Tourism: An introduction*. London: Sage Publications Ltd. doi: 10.4135/9781446220108
- Hummon, D. M. (1988). Tourist world: Tourist advertising, ritual, and American culture. *Sociological Quarterly*, 29(2), 179-202. doi: 10.1111/j.1533-8525.1988.tb01250.x
- Jafari, J. (2001). *Encyclopedia of tourism*. Routledge: New York, NY. doi: 10.4324/9780203195673
- Kim, J., Kim, B., & Park, S. (2013). The effects of tourism ritualization, ritual performance on tourist satisfaction. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 14, 245-263. doi: 10.1080/1528008x.2013.802555
- Richard, C., John, G., & Thomas, N. D. (2003). Changing direction: Rites of passage programs for African American older men. *Journal of African American Studies*, 7(3), 3-14. doi: 10.1007/s12111-003-1012-7
- Smith, S. L. J. (1994). The tourism product. *Annals of Tourism Research*, 21(3), 582-595. doi: 10.1016/0160-7383(94)90121-x
- Tetreault, M. A. S., & Kleine, R. E. (1990). Ritual, ritualized behavior and habit: Refinements and extensions of the consumption ritual construct. *Advances in Consumer Research*, 17, 31-38.
- Zeppal, H., & Hall, C. (1991). Selling art and history: Cultural heritage and tourism. *Tourism Studies*, 2, 47-55.